

Sosyal Ekonomi ve Toplumsal Sorumluluk: Küresel Neoliberalizm Anarşisine Alternatifler

Özgün Metin

Urša Golob, Klement Podnar and Marko Lah. 2009. Social Economy and Social Responsibility: Alternatives to Global Anarchy of Neoliberalism? *International Journal of Social Economics* 36 (5), 626-640.

Çeviren

Bülent Temel*

Atılım Üniversitesi, İktisat Bölümü

Özet

Amaç: Bu makale küresel neoliberal sistemin sonucu olarak ortaya çıkan sorunların üstesinden gelebilmek için bir yol önermeyi amaçlamaktadır. Bunun toplumun ilgili kesimlerinin işbirliği yapmaları ve özel sektörün kendi içinde bir düşünce reformundan geçmesi halinde mümkün olduğu öne sürülecektir.

Tasarım/metodoloji/yaklaşım: Bu çalışma neoliberalizme alternatif arayışını sosyal ekonomi ve sorumluluk paradigmaları içinde onların kuramsal ve düzgüsel duruşlarını uygulanabilir fikirlere bağlayarak gerçekleştirmektedir.

Bulgular: Bu yazıda egemen neoliberalizme çözümün toplumun tüm kesimlerinin -özellikle de mevcut ekonomik sistemin ardındaki itici güç olan kar amaçlı özel sektörün-eşzamanlı işbirliğiyle uygulanabilecek olan yeni bir sosyal ekonomi olduğu ileri sürülecektir. Son zamanlarda, bu aktörler sosyal ekonomideki rollerini kabul etmiş ve toplumsal sorumlulukla hareket etmenin önemini kavramış görünmektedirler.

Çalışmanın özgünlüğü/değeri: Bu çalışma sosyal ekonominin katılımcılarını gösteren yonca yapırağı modelini sunmakta ve toplumsal sorumluluk paradigmasını kar amaçlı özel sektörün toplumsal sorumluluğu kavramıyla birleştirmektedir.

Anahtar kelimeler

Sosyal ekonomi, toplumsal sorumluluk, kurumlar, ekonomi kuramı, özelleştirme, serbest ticaret.

Giriş

Sembolik etkileşim kuramına göre insanlar (bireysel, grupsal veya toplumsal seviyede) etraflarındaki nesnelere verdikleri sembolik anlamlara bağlı olarak hareket ederler. Her ne kadar bu anlamlar oldukça değişmez gözükseler de, yeni ortam veya deneyimler ortaya çıktığında bireyler, gruplar, kurumlar ve toplum yeni anlamlar yaratmaya mecbur kalırlar. Bu yeni anlamlar yerleşik anlamların içine girebilecekleri gibi onların yerlerini de alabilirler ve böylece yeni etkinlikler, ilişkiler ve toplumsal yapılar oluştururlar (Blumer 1969). 11 Eylül eski anlamların yeniden tanımlanmalarını talep eden böyle bir yeni ortam ve deneyim olmuştur. Bu olay, küresel iklim değişiklikleri ve bazı büyük çokuluslu şirketlerdeki muhasebe skandallarıyla paralel olarak “küresel anarşi tarafından üretilmiş”tir (Barber 2001, 56). Sembolik olarak, 11 Eylül son yirmi yılda neoliberal küreselleşmenin sonucunda ortaya çıkan sorunların Batılıların dikkatine sokan bir dönüm noktası olmuştur. Kökenleri kapitalizmin küreselleşmesi fikrinde yatan hakimiyet hedefli ekonomik kalkınma modelinin hem sermayenin az sayıda kişide birikmesi, yüksek işsizlik ve şiddetli fakirlik sorunlarının, hem de bu sorunların gittikçe kontrolden çıkmasının

ardında yattığı her geçen gün belirginleşmektedir. Bu sorunların her ikisi de istikrarsızlık getirmektedir (Rugina 1998; Arruda 1999; Viveret 2001; Passet 2001; Steger 2002). Devletin müdahale etmediği bir ekonomi anlayışının (*laissez-faire*) olumsuz sonuçlarını bertaraf etmesi gereken sosyal güvenlik mekanizması ise etkisiz tasarımı yüzünden ekonomik ve toplumsal olarak dışlanan milyonlarca insana destek olmada yetersiz kalmaktadır. Sonuçta yeni nesiller morali bozuk, doğanın tahribatı ve yeryüzündeki bitki ve hayvan türlerinin nesillerinin tükenmesi gibi tehditlerle endişeli bir nesil olarak yetişmektedirler. Bunlar mevcut neoliberal küresel sistemin olumlu katkılarının gittikçe azaldığına işaret eden göstergelerden sadece birkaçıdır. Bu nedenle, mevcut anlamlar ne kadar yerleşik görünürlerse görünsünler değiştirilmelilerdir. McMurtry'nin (2004) önerdiği gibi, alternatiflerin ve alternatif bir sosyal görüşün önemine dair bilinçlenmeyi artırmak günümüzde kaçınılmaz bir gereklilik haline gelmiştir. Soru ise bunun nasıl yapılacağıdır. Mevcut kapitalist üretim modeli tamamıyla sonlandırılmalı mıdır?

Bu yazının amacı toplumun ilgili tüm kesimlerinin -yani üçüncü sektörün, devletin, vatandaşların ve bizim sosyal ekonominin önde gelen bir katılımcısı olarak gördüğümüz ve şartların değişmesi halinde yeni anlamlar üretmesi için en çok baskıya maruz kalacak olan özel sektörün- işbirliği yapması halinde ortam değişimlerinin yapılabileceğini göstermektir. Biz özel sektördeki düşünce değişiminin bu sektörün içinden gelmesi gerektiğini öne sürmekteyiz. Bu değişim (kimilerinin neoliberalci bir görüş olduğunu iddia edecekleri) toplumsal sorumluluğun evrensel bir standarda dönüştürülmesi gereken bir rekabet avantajı olduğu görüşüyle gerçekleştirilebilir. Ancak bu devrim değil, evrim şeklinde gerçekleşmesi gereken bir dönüşümdür.

Neoliberalizm ve eleştirileri

Neoliberalizm Thatcherizm ve Reaganizm dönemlerinde genişletilen bir ekonomi politikaları kümesi olarak tanımlanabilir (Martinez and Garcia 2000). Neoliberalizmin temel ilkesi sermaye sahibi kesimin (Carpi 1997; Nyssens 1997) bakış açısıyla, devlet tarafından dayatılan sınırlamaların olmaması anlamına gelen bir rekabet (Steger 2002) yani serbest ticaret (Martinez ve Garcia 2000) algısıdır. İlâveten, neoliberalizm kanuni düzenlemelerin azaltılması, özelleştirme, refah programlarına yapılan kamu harcamalarının kısılması ve "toplum" kavramının ortadan kaldırılması gibi terimlerle de ifade edilebilir (Martinez ve Garcia 2000).

Neoliberalizm fikirlerini 18. Yüzyıl İngiliz filozoflarından, özellikle de [Adam] Smith ve [David] Ricardo'nun liberal ideallerinden almaktadır (Steger 2002). Adam Smith'in önde gelen katkılarından bir tanesi devletin neden ekonominin işleyişine karışmaması gerektiği yönündeki savıdır. Smith piyasaların serbestliğine dayanan bir ekonominin o ülkenin ekonomik refahına ulaşması için en iyi yol olduğuna inanmıştı (Smith 1952). Liberalizm özellikle Amerikan ve İngiliz ekonomilerine 19. Yüzyıl'ın başlarından 1930'lardaki ekonomik krize kadar egemen oldu. Aralarında liberalizmin en büyük savunucularından birisi olan [Milton] Friedman'ın da olduğu, 20. Yüzyıl iktisatçılarının pek çoğu Adam Smith'in çalışmalarından esinlenmişlerdir (Thanawala 2001).

Liberalizm ve onun "neo" versiyonu iki büyük tarihi değişim sırasında ortaya çıkmışlardır: Sanayi devrimi ve bilgi devrimi. Eğer liberalizmin seri üretim ve kitle tüketiminin

yükselişle beraber ortaya çıktığı söylenirse, neoliberalizmin de Batılı ülkelerin aralarında serbest ticaret anlaşmaları yaptıkları ve ekonomik kaynakların ulusal sınırlar arasında aktığı son yirmi yılın küreselleşmesi ile birlikte yayıldığı öne sürülebilir (Steger 2002). Liberal ekonomi düşüncesi bilgi teknolojilerinin hızlı gelişimi, onun sonucu olarak da ulaştırma ve iletişim maliyetlerinin düşmesi ve etkisiz komünist sistemlerin yıkılışı ile yeniden doğmuştur. Neoliberal küreselleşmenin savunucuları klasik liberal ilkelere dayanan bir ekonomik sistem modelini küresel yapıya uydurma eğilimindedir. Onların küreselleşme algılamasına göre, piyasaların serbestleştirilmeleri hayat standartlarını, ekonomik verimliliği, bireysel özgürlükleri, demokrasi ve teknolojik gelişimi artırarak tüm dünya ülkelerine fayda sağlayacaktır (Steger 2002, 12). “Eski” fikirlerin bilgi devrimi sayesinde gerçekleşen yeni bir küreselleşme olgusu ile birleşimi kimi yazarlar tarafından “yeni ekonomi” (Steger, 2002) kimileri tarafından da “bilgi kapitalizmi” (Viveret, 2001) olarak adlandırılmaktadır.

Serbest ticaretin ve sermayenin serbest akışının tüm iddia edilen olumlu sonuçlarına rağmen, gittikçe artan sayıda yazar (Passet 2001; Room 1999; Rugina 1998; Sethi 2002; Thanawala 2001; Viveret 2001) hakimiyetçi bir uluslararası ekonomi modelinin verimsizliği ve olumsuz sonuçları üzerine bizleri uarmaktadır. Viveret (2001, 46) neoliberal sistemin bir hukuki ve finansal sistem olduğu gibi bir organize suç da olan doğa tahribatı sorununu çözmeye ne niyetinin ne de gücünün olduğundan bahsetmektedir. Sermayenin serbest dolaşımından kaynaklanan adaletsizlikler ve istikrarsızlıklara dikkat çeken Passet’e göre, dünyadaki yabancı dolaysız yatırımının %80’i sadece üç ekonomiye gitmektedir; ABD, AB ve Japonya (Passet, 2001, s.28). Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası programları dünyanın az gelişmiş bölgelerinde büyüme ve kalkınma imkanlarını adeta engellemektedirler (Passet 2001, 28). Sethi (2002, 90) ise siyasi sınırların kalkmaları ve devletlerin ülkelerarası işlemler üzerindeki kontrollerinin azalmalarının yalnızca çokuluslu şirketlere fayda getiren küreselleşme olgusunun olumsuz yanlarından sadece ikisi olduğunu vurgulamaktadır.

Rugina (1998) bu görüşlerin ardında yatan mantığı ve kapitalist sisteme dair görüşlerini birkaç noktayla özetlemeye çalışmıştır. Ona göre, kapitalizm;

- Sürekli krizlerle karşı karşıya kaldığı için ekonomik ve finansal istikrarsızlığa dair sorunları çözmeye becerisinden yoksundur.
- Servetin üretim ve dağıtımında yeterince adaletli bir nitelik taşımamaktadır.
- Ekonomik ve finansal gücün geniş kitlelerin tüketimine yönelik olarak “piyasa stratejileri” uygulayan az sayıda kurumun elinde toplandığı anormal bir durum ortaya çıkarmaktadır.
- Menkul kıymetler piyasalarını fiyatların iniş ve çıkışları üzerine büyük spekülasyonlarla dolu ek bir istikrarsızlık unsuruna dönüştürmüştür.
- Sürekli yüksek borç ve bir yönetim maliyeti olarak algıladığı refah devletini verimsiz bir fikir olarak görmektedir (Rugina 1998, 879-880).

Benzer şekilde, Aruda (1999) neoliberal bir dünyada ülkelerin tek başlarına etkisiz olduklarını vurgulamaktadır. “Serbest piyasanın tüm dünyada kaynak, yatırım ve serveti adil dağıtan tek kanal olarak temsil edildiği” bir sistemde devlet sorunları çözen ilahi bir el değil, neoliberal çıkarları koruyan ve ondan faydalanan bir kurumdur. Arruda (1999) devletin neoliberal küresel sistem ortadan kalkmadığı sürece bu konumda kalacağını düşüncesindedir. “Neoliberal reformların ardındaki mantık devletten ayrık bir şekilde değil, serbest piyasa kapitalistlerinin onlara biçtiği role göre uygulanmaktadır” (Arruga 1999, 2). Yazar devletin mevcut düzende dört rolünün olduğunu söylemektedir:

1. *Toplumsal huzursuzlukları bastıran ve sorunları hafifleten bir kurum*
2. Serbest piyasa işleyişinin bir garantörü
3. Özel sektör için bir sübvansiyon kaynağı
4. Daha az gelişmiş ülkelerin küreselleşmeyi kötü bir şekilde deneyim etmelerinin ardında yatan hukuki bir unsur (Arruga 1999, 2).

Mevcut ekonomik sistemin uygulanmasındaki yan etkileri tartışan bu düşünürlerin aksine, O’Boyle (1999) hakim eğilimin zayıflıklarını kuramsal düzeyde değerlendirmektedir. Ona göre, hakim mantığın sorunlarından bir tanesi pozitivistdir (O’Boyle 1999, 46). Sosyal ekonomistlerin gerçeklere değil belli yanlış inançlara dayandığını düşündükleri pozitivist ana akım ekonomistlerinin düşünce sistematığının temelini oluşturur. Ana akım düşünürleri “yanlış” inançların yazılarına sızdıklarının farkında olmadıkları gibi “bilimsel metotlar kullanmalarının çalışmalarının tüm olası yanlış çıkarımlardan arınması” demek olduğu yanlışlığına da düşmekteledir (O’Boyle 1999, 47). Sosyal ekonomistler ise mevcut ekonomik düzenin sayısız kusurlarına odaklanarak artık daha demokratik, topluma yönelik ve sadece kurama değil uygulamaya da hakim olabilecek bir ekonomik işleyişe geçmenin zamanının geldiğine inanmaktadırlar. Sosyoekonomi, sosyal ekonomi, yeni sosyal ekonomi ve dayanışma ekonomisi mevcut sisteme en sık olarak sunulan alternatiflerdir (Lutz 2000; Rugina 1998).

Evrim ve sosyal ekonominin kavramsallaştırılması

Sosyal ekonominin kuruluşunun izleri 19. Yüzyıl’a, sosyal ekonominin “büyükbabası” İsviçreli iktisatçı [Jean Charles Léonard de] Sismondi’nin çalışmalarına kadar sürülebilir (Pressman 2001; Thanawala 2001). [Mark A.] Lutz’un *Ortak Çıkar için İktisat* başlıklı kitabına (1999) atıfta bulunan [Steven] Pressman (2001) 19. Yüzyıl’ın sonlarından [John] Ruskin ve 20. Yüzyıl’ın başlarından [John A.] Hobson’dan da bahseder. Ruskin kitabını sanayileşmenin İngiltere’de zaten yayılmış olduğu bir dönemde yazmıştır. O, liberallerin tüm toplumun en iyi çıkarına hizmet edeceğini öne sürdükleri bireysel çıkar anlayışının karşısında bir tutum almıştır (Pressman 2001, 111). Hobson ise yaşadığı dönemde gittikçe popülerite kazanan marjinalizasyon ve neoklasik ekonomi anlayışları üzerinde düşünmüş ve özellikle Marshall ve Pigou’nun fikirlerine karşı çıkarak toplumsal refahın ekonomiden daha önemli olduğunu savunmuştur (Pressman 2001, 111)

Nitsch (2000) sosyal ekonomiyi meşrulaştırmaya kalkışan pekçok düşünürün ilginç bir şekilde fikirlerini Adam Smith, Karl Marx, John M. Keynes ve Joseph A. Schumpeter gibi “ana akım” ekonomistlerin çalışmalarında aradıklarına dikkat çekmektedir. Ona göre sosyal

ekonomi kuramına gerçekten katkı yapmış Léon Walras, François Quesnay, John Baptiste Say, Friderich von Wieser and Kunt Wicksell gibi yazarlar sıkça gözardı edilmişlerdir (Nitsch 2000, 739). Nitsch sosyal ekonominin tarihini üç döneme ayırmaktadır: 1736'dan 1844'a kadarki birinci dönem sosyal ekonominin kavramlaşma ve doğrulanma dönemidir. 1874'den 1932'e kadar süren ikinci dönem sosyal ekonominin yaygın klasik düşüncenin çizdiği çerçevede işlev gördüğü ve sosyal ekonomiyle ilk "gerçek" ilgilenmenin görüldüğü (Walras ve diğerleri) bir dönemdir. Üçüncü dönemse *Amerikalı üçlü* olarak adlandırılan Bye, Bowen ve Clark'ın çalışmalarını yaptıkları 1936 ve 1950 arası dönemdir (Nitsch 2000).

Amerikalı üçlünün daha az bilinen üyesi Bye (1944) sosyal ekonomi hakkındaki düşüncelerini sosyal ekonomiye dair bazı kriterleri kullanarak özetlemiştir. Ona göre, tüm ekonomik süreçlerin toplumsal bir yanı olması gerektiği için ekonominin doğasını tanımlamada *politik ekonomi*, *milli ekonomi* veya sadece *ekonomi* gibi terimler değil, sadece *sosyal ekonomi* terimi kullanılmalıdır (1944, 1). Bye sosyal ekonomi süreçlerine temel olması gereken üç ilkedden bahseder: Bunlardan *istek seçimi* ve *artık fayda* bizim tartışmamızla yakından ilgilidir. İsteklerin seçimiyle ilgili olarak *isteklerin hiyerarşisi* kavramının öneminden bahseden Bye "isteklerin önem sıralarına göre tatmin edilmeleri gerektiğini" ve yiyecek, giyecek ve barınma gibi temel isteklerin bu sıralamada daima önde geleceğini ifade eder. Ayrıca kimin isteklerinin en önemli olduğu sorusunu soran Bye toplumdaki herkesin isteklerinin eşit değerde mi sayılması gerektiği, yoksa bazılarının isteklerinin toplum için daha önemli olabileceğinin mi düşünülmesi gerektiğini tartışır. Onun artık faydaya dair düşüncesi özellikle az gelişmiş bölgelerde işçilerin büyük sıkıntılar çektikleri (*kötü koşullu atölyeler* gibi) günümüzde oldukça anlamlıdır. Bye'a göre artık faydanın uygulaması çalışma saatlerinin uzunluğu, işyerinde sağlık ve güvenlik ve kadınların ve çocukların istihdamındaki koşullar gibi konuları da içermelidir (Bye 1944, 4).

Bye sosyal ekonomi anlayışının yükselişte olduğu bir durumu resmetmektedir. Kendisini düşüncelerinin fazla soyut ve belirsiz olduğu iddiasıyla eleştirecek kişilerin olacağını söyleyen Bye fikirlerin kullanılabilirliklerinin düşünülebilmesi için önce kavramlaştırılmaları gerektiğini belirtir (Bye 1944). Dolayısıyla onun katkısını uygulamalı ekonominin temelini oluşturan kuramsal kavramları ortaya atan çeşitli fikirleri sıralamak olarak düşünebiliriz.

Bye'ın fikirleri ilk bakışta fazla gelenekçi veya demode olarak gözükebilir. Oysa ki bu fikirler pekçok çağdaş düşünürün anladığı haliyle *sosyal ekonominin* temel ilkeleriyle oldukça tutarlıdır. *Dayanışma ekonomisi* olarak da adlandırılan sosyal ekonominin pekçok tanımı yapılmaktadır (Lutz 2000; Nitsch 2000; O'Boyle 1999; Pressman 2001; Thanawala 2001; Carpi 1997; Westerdahl ve Westlund 1998). Bu tanımlar bizim sosyal ekonomi kavramını iki düzeyde anlamamız gerektiğini göstermektedirler. Birinci kavramlaştırma tüm ekonomiyi kapsayacak şekilde bir uygulamalı ekonomi düzeyinde (Bye 1944; Nitsch 2000; O'Boyle 1994; Rugina 1998) veya McMurtry'nin (2004) önerdiği gibi dönüştürücü bir siyasi hareket olacak şekilde siyasi düzeyde yapılmalıdır. İkinci kavramlaştırma ise -günümüzde yaygın olarak yapıldığı üzere- kimi yazarların *üçüncü ekonomi*, *kayıt dışı ekonomi* veya *halkın ekonomisi* gibi terimlerle adlandırdığı belli sektörlerin düzeyinde yapılabilir (Nyssens 1997; Carpi 1997; Westerdahl and Westlund 1998).

O'Boyle (1994, 1999) ve Pressman (2001) sosyal ekonominin bu iki yolun ötesinde felsefi bir temelde kavramlaştırılabileceklerine de işaret ederler. Bu sosyal ekonominin kuramsal tartışmasını, yani sosyal ekonomi kuramının üzerine inşa edildiği ilkelerin tartışılmasını içermektedir. Ayrıca O'Boyle (1994, 287) bir dereceye kadar uygulamalı ekonomiyle paralel giden ekonominin ve deneyimlere bağlı olan sosyal ekonomik politikaların özelliklerini tanımlarken Waters'ı takip eder. Bu kavramlaşmaların tamamı ekonominin sosyal ve ahlaki işlevine, yani olguların sosyal ve ahlaki bir bakış açısıyla açıklanmaları gerekliliğine vurgu yaparlar ve ortak çıkara öncelik verirler.

“Genel toplumsal refahı maksimize etmeye çabalayan sosyal ekonomi bu süreçte genel faydaları ortaya koyarak ekonomik analize sosyal bir bileşen ekler” (Pressman 2001, 110). Buna paralel olarak, O'Boyle (1999) sosyal ekonominin insanlar hakkında düşünmeye dayandığını ve özellikle de yardıma en çok ihtiyaç duyanların ekonomik durumlarıyla ilgilendiğini öne sürer. Ona göre, ekonomik düşünce mikroekonomiye odaklanmamalı ve bireysel davranışlar ve onların etkileri üzerine bu kadar fazla eğilmemelidir. Genellikle mikroekonomi tarafından gözardı edilen insanlararası dayanışma ve toplumsal doğa sosyal ekonomi için daha önemli konular olmalıdır (O'Boyle 1999, 49). Rugina (1998, 875) da sosyal bakış açısını sosyal ekonominin merkezine oturtur, ancak o aynı zamanda ekonomi biliminin araştırmanın toplumsal, nesnel ve karşılıklı değerlerini göz önünde tutarak benimsediği ahlak kavramına da vurgu yapar.

İkinci kavramlaşmanın yazarları sosyal ekonomi hakkında daha deneysel yazılar yazmaktadırlar. Genel ahlaki ve toplumsal bakışların yanısıra onun yeniden dağıtım ve ihtiyaç tatmini işlevleri üzerinde durmaktadırlar. Nyssens (1997) sosyal ekonominin onu neoliberal eğilimden ayıran temel özelliğinin karşılanmayan ihtiyaçları karşılama amacı olduğuna dikkat çekerken, Westerdahl ve Westlund (1998) karşılıklılık, yeniden dağıtım ve işbirliği gibi kavramları, Carpi (1997) ise bireysel ilişkiler, güven ve katılımı ileri sürerler.

Sosyal ekonominin bireysel ilişkiler, karşılıklılık, katılım gibi kavramlara yansıyan temellerini anlamak için, bireye neoklasik yaklaşımdan farklı olarak sosyal ekonominin penceresinden bakmamız gerekir (O'Boyle 1994). O'Boyle (1999) herşeyin birey kavramının algılanmasındaki farklılıkta başladığını söyler. Neoliberalizm bireyi sadece birey olarak görüp onun bireysel davranışlarına odaklanırken, sosyal ekonomi bireyi hem birey hem de bir toplumsal varlık olarak görür (O'Boyle 1999, 49). Bireyi bir toplumsal varlık olarak görmek ortak faydaya ulaşmak için şarttır ve bu da bireysel çıkarın peşinde koşulmasıyla değil dayanışma ve ortaklaşa hareket ile ulaşılabilecek bir sonuçtur (O'Boyle 1999, 51). Bireyleri bir cemaat veya gruba bağlayan ve ekonomik, siyasi ve toplumsal konularla yüzleşmelerine olanak sağlayan dayanışma ve ortaklaşa hareket toplumun işlevini farklı bir şekilde düşünmenin birer koşuludur (Cook 2001). Öte yandan neoliberalizm ortak çıkara diğerleriyle birlikte ulaşmaya çalışmaktansa, toplumsal bileşeni gözardı ederek sadece kendi çıkarının peşinde koşan rasyonel insan anlayışına (*homo economicus*) dayanır (Cook 2001).

İnsanoğlu kendi çıkarlarını gözeterek karar veren ve kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere hareket eden bir canlı olduğu gibi, aynı zamanda başkalarının çıkar ve ihtiyaçlarını

Birey ve sosyal ekonomide onun ihtiyaçları

tatmin etmeye yönelik, toplumsal bir dünyanın bir parçasıdır da (O'Boyle 1994). Bireyin duyguları, toplumsal bağları, inançları, beklentileri ve en önemlisi ahlak duygusu olan bir varlık olarak düşünülmesi gerekir (Lutz 2000, 346). Fehr ve Fischbacher (2002, 1) her toplumda davranışları sadece bireysel maddi çıkarları tarafından değil başkalarının refahı arzusu ile de yönlenen çok sayıda insanın olduğunu vurgular. Tüm toplumun daha iyi bir yaşam sürmesi için çabalayan tüketici grupları gibi kurumlar ve benzer düşünceli bireyler çağdaş toplumun bahsettiğimiz yönde yol olarak dayanışmanın bir önkoşulu olan "geleneksel-sonrası bir ahlaki düzeye" yaklaştığının kanıtlarıdır (Klein, 2001). Mevcut sisteme karşı mücadele etme gücünü de beraberinde getiren bireysel bağlantıların bu destekleyici yanı özellikle önemlidir. Küreselleşme karşıtı eylemciler, tüketici hakları grupları, işgücü eylemcileri, gelişmekte olan ülkelerdeki işçilerin istismarına karşı protesto eden öğrenciler, çevreciler, hayvan hakları savunucuları, fakir ülkelerin borçlarının hafifletilmesi için eylemlerde bulunanlar, feministler ve insan hakları eylemcileri gittikçe güçlenmektedirler (Steger 2002, 119). Onlar muhtemelen kısmen birbirinden farklı da olan çıkarlarına rağmen temel değerler ve işbirliği üzerinde uzlaşmayı içeren bir çeşit "küresel Yeni Düzen"i yerleştirmek için ortak bir küresel hedefe ulaşmak istemektedirler (Steger 2002, 145). Bunun yanında, bireyler arasında yeni dayanışmanın açık bir kanıtı olacak şekilde, örnekleri gittikçe yaygınlaşan sosyal ekonomi uygulamaları büyük sorumluluklar üstlenmektedirler.

Uygulamada sosyal ekonomi: Üçüncü sektör

Hem kuzeydeki gelişmiş ülkeler hem de güneydeki gelişmekte olan ülkelerde çok çeşitli ekonomik aktiviteler yürütülmektedir. Bu aktiviteler direkt olarak kar amaçlı sektöre, devlete veya kamu kurumlarına bağlıdır. Etkisiz bir ekonomik sistemin ve devletin çözümleyemediği sorunlara tepki olarak doğan bu olgu *sosyal ekonomi*, *üçüncü sektör*, *idealistik sektör* veya *kayıtdışı ekonomi* gibi isimlerle adlandırılmaktadır (Westerdahl ve Westlund 1998). Bu olguyu *sosyal ekonomi* olarak adlandırmaya meyilli olan yazarların pek çoğu (Fontan ve Shragge 1997; Westerdahl ve Westlund 1998) bu tercihlerinin nedenlerini kavramın evriminde aramakta ve bir yandan da sosyal ekonominin *yeni sosyal ekonomi* olarak adlandırabilecekleri çağdaş versiyonu ile eski şekli arasındaki farklılıkları vurgulamaktadırlar (Fontan ve Shragge 1997; Nyssens 1997; Westerdahl ve Westlund 1998).

Levesque ve Vaillancourt yine firmalar ve örgütlerden oluşan sosyal ekonominin uygulamadaki farklılığının hissedarlar yerine etkilenen tüm bireyler için örgütler kurma amacı ve bu tip örgütlerin üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak üretim yapmaları olduğunu ileri sürer (Fontan ve Shragge 1997, 17). Nyssens'e (1997, 180) göre, yeni sosyal ekonominin örgütleri birbiriyle içiçe geçmiş ve birbirini destekleyen üç anahtar boyut üzerine inşa edilmeleri nedeniyle kendilerine has örgütlerdir: Gönüllülük (toplumsal ilişki ağları kurmak, yardıma muhtaçlara yardım etmek, vb), piyasa yönelimi (mal ve hizmetleri piyasalarda satmak) ve piyasa-dışı yönelim (kamu sektörü sübvansiyonları).

Westerdahl ve Westlund'ın (1998) yeni sosyal ekonominin özellikleri üzerine yaptıkları kapsamlı değerlendirme de ilginçtir. Onlara göre, yeni sosyal ekonomi;

Üçüncü sektör, devlet, şirketler ve bireyler arasındaki bağlar

- kar-yönelimli piyasa ekonomisine ve kamu sektöründeki aktivitelere paralel bir ekonomi alanıdır,
- şirketler, bireyler veya diğer klasik ekonomik aktivitelerin ortak çabalarına ait değildir,
- yerel kökenleri ve demokratik bir yapısı (bir kişi-bir oy ilkesi veya benzeri mülkiyet ve etki şekilleri) vardır ve
- ortaklıkların yasal şekilleri değişken ve ikincil önemdedir (Westerdahl ve Westlund 1998, s.197).

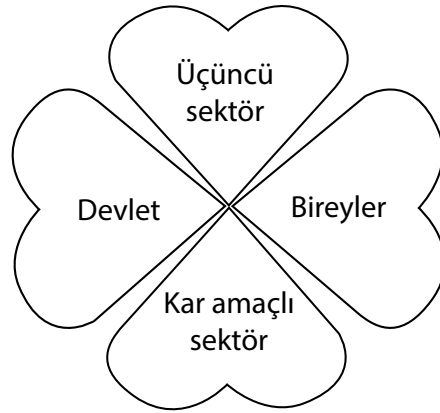
Siyasi gücü ve para birikimini maksimize etme amacının tipik olduğu özel sektör ve devlet sektörünün aksine, sosyal ekonomide yaygın olan hedef bireylerarası ilişkiler, ahlak ve güvendir (Carpi 1997, 250). Nyssens (1997) sosyal ekonominin itici gücünün karşılıklılık ilkesi, ekonomik aktivitelerinin kaynağının da toplumsal bağlantılar ağı olduğunu ekler.

Şüphesiz sosyal ekonominin özünde -onu birey yerine ölçülebilir şeylere odaklanan neoliberalizmden de ayıran unsur olan- ekonomik ile sosyal arasında kurduğu sinerji vardır. Sosyal ekonominin “sosyalliği” piyasadaki denge kavramına –yani arzla talep arasında soyut bir denge kuran neoliberalizmden farklı olarak alıcılarla satıcılar arasındaki anlaşmaya- da yansımıştır (O’Boyle 1999). Bireysel çıkarların tatmini vasıtasıyla serveti dağıtmayı savunan neoliberalizme karşılık sosyal ekonominin güdüsünü ortak çıkar oluşturmaktadır. Neoliberalizm bireyi kendi çıkarının peşinde koşan bir birey olarak görürken, sosyal ekonomi onu toplumsal bir varlık olarak tanımlar (O’Boyle, 1994). Devlet neoliberalizmde ekonomik serbestçiliğe ivme kazandıran ve serbest piyasayı koruyan bir kurum olarak konumlanırken, sosyal ekonomide topluma yönelik işleyişin doğal bir sonucu olan sosyal devlet olarak yer alır. İki görüş şirketlerin ekonominin hücresi olduğu görüşünde de ayrışırlar. Neoliberalizmin yaygın ve köklü bir anlayışına göre şirketlerin rolü karlarını maksimize ederek öncelikli olarak hissedarların çıkarlarına hizmet etmektir. Sosyal ekonominin alternatif bakışından ise şirket toplumsal sorunları çözen ve paydaşların haklarını koruyan bir katılımcıdır (Tablo-1).

Tablo 1. Neoliberalizm ve sosyal ekonominin kıyaslaması

	Neoliberalizm	Sosyal Ekonomi
Öz	Arzla talep arasında soyut bir denge	Alıcılarla satıcılar arasında somut bir anlaşma
Amaç	Bireysel çıkarların tatmini/Servet birikimi	Ortak fayda/Servetin yeniden dağıtımı
Yapı	Rekabet	Rekabet ve işbirliği
Çevre	Doğa bir üretim kaynağı	Doğa korunması gereken bir kaynak
Birey	<i>Homo economicus</i>	<i>Homo socioeconomicus</i>
Devlet	Serbest piyasanın koruyucusu	Sosyal piyasa devleti
Şirket	Kar maksimizasyonu ve hissedarların çıkarlarının gözetilmesi	Toplumsal sorunları çözmeye ve çeşitli paydaşların haklarının korunmasında kullanılan bir araç

Eğer başlangıç noktamız sosyal ekonomiyi tanımlayan ekonomik ile toplumsal olan arasındaki sinerji ise, o zaman üçüncü sektör, devlet ve şirketler (ekonominin resmi dalları) ile bireyler ve vatandaşlar arasındaki birleşme ve aktif karşılıklı işbirliğinin sosyal ekonomi için gerekli bir önkoşul olduğu sonucuna varabiliriz. Uygulamadaki sosyal ekonomi üzerine yazan düşünürlere göre, sosyal ekonomi ekonominin farklı olmasına rağmen toplumsal ve doğal olarak daha kabul edilebilir anlamları üzerinde duran yeni bir ekonomik düzen olmalıdır (Fontan ve Shragge 1997). Bir zamanlar sapkın bir fikir olarak düşünülebilecek olan bu fikir anlamların sürekli değiştiği bir toplumda gittikçe güçlü bir alternatif olarak ortaya çıkmaktadır. Burada önemli olan, sosyal ekonominin bizim yonca yaprağı ile gösterdiğimiz katılımcıların karşılıklı işbirliğidir (Şekil 1).

Şekil 1. Sosyal ekonominin yonca yaprağı modeli

Böyle bir yeni ekonomik düzenin olası hakimiyetinin yonca yaprağı bakışıyla ve sayısız resmi veya gayriresmi hareketlere dayanarak yapılan bir değerlendirmesi pekçok yönden adaletsiz olan mevcut sisteme karşı verilen savaşın oldukça şiddetlendiğini göstermektedir (Klein 2001). Her ne kadar bireysel endişe ve berrak bir bilinç özleminin sonucu olarak ortaya çıkıyor olabilse de, sayıları gittikçe artan bireyler ve tüketiciler daha adil bir dünya arayışı içindedir (Klein 2001). Zaten bireysel vatandaşları içeren ve oldukça aktif olan üçüncü sektör de amacı kar değil ihtiyaç olan insanlara yardım ve topluma hizmet etmek olan çok çeşitli örgütleri içinde barındırmaktadır.

Üçüncü sektörü toplumsal ortakları olarak gören ve onun toplumdaki rolünü anlayan ülkeler ona yeni bir rol yüklemektedirler (Fontan ve Shragge 1997). Benzer şekilde, çokuluslu şirketlerin üstünlüğünün nasıl zararlı olabileceğini farkederek kimi işlemsel şekil ve kurumlar gelenek ve yeni standartları kullanarak onları toplumsal sorumlulukla hareket etmeye zorlamaktadırlar (Frankental 2001). Örneğin, 2001’de Avrupa Komisyonu Avrupa’da şirketlerin toplumsal sorumluluklarına dair bir çerçeve olarak Yeşil Çalışma başlıklı bir metin yayınlamıştır. Bu Avrupa Birliği’nin şirketlerin toplumsal sorumluluğu konusuna yaptığı önemli bir katkı olmuştur. Özel sermayenin birikiminde ve mevcut ekonomik düzenin kişileştirilmesinde itici güç olan toplumsal sorumluluğun eksikliği sorunu yeni bir ekonomik düzenin yürütülmesinde de en büyük engeli teşkil etmektedir. Bu nedenle onun azaltılması daha adil bir küreselleşmeye ve küresel dengeye ulaşılmasında çok önemlidir.

Şirketlerin toplumsal sorumluluklarına doğru

Özellikle şirket kavramına neoliberal yaklaşımın olduğu mevcut ortamda şirketlerin yukarıda belirtilen toplumsal ve çevresel girişimleri kendiliğinden gerçekleşmeyecektir. Günümüzde neoliberalizmin savunucuları en çok Friedman'ın (1970) mantığına yakınlardır. Pekçok kez atıfta bulunulduğu üzere, Friedman bir şirketin yöneticisinin toplumsal amacının temel sosyal, yasal ve ahlaki değerlerden ödün vermeksizin mümkün olan en büyük geliri şirketine sağlaması olduğunu öne sürmüştür. Yakın bir geçmişe kadar, büyük şirketler gelişmekte olan ülkelerdeki fabrikaları ve çeşitli ülkelere dağılmış operasyonlarının ardına sığınarak farklı kanunlara tabi olduklarını öne sürüp ne yasal ne de ahlaki ilkeleri takip etmişlerdi ki bu durum o dönemlerin en büyük sorunlarından birisiydi (McClintock 1999; Sethi 2002). Küreselleşme ile birlikte ülkelerinde ekonomik aktiviteleri düzenleme becerisini yitiren ulus devletlerin güçleri azaldı. Çokuluslu şirketlerin anavatanı olan ülkeler bile artık onların uluslararası aktivitelerini ya hiç ya da çok az etkileyebilmektelerdir (Cragg 2001, 6). Bununla birlikte, bu durumun vatandaş girişimleri ve tüketicilerin baskılarıyla yavaş yavaş değişmeye başladığı görülmektedir. Sonuç olarak, şirketler davranışlarının toplum ve çevre üzerindeki etkilerini tekrar düşünmek zorunda kalmaktadırlar.

Şirketlerin toplumsal sorumluluğu (ŞTS) kavramı bu dönemde büyük şirketlerin küreselleşmeyle birlikte imkanlarının ve servet birikimlerinin artmalarına rağmen 1950'lerin başlarından itibaren daha çok belirmeye başladı (Carroll 1999). Her ne kadar son birkaç onyılıda akademisyenler ŞTS'nin farklı kavramlaştırmalarını ortaya koymuşlarsa da, bunların hepsi şirketlerin temel paydaşlarının ve toplumun genelinin toplumsal hassasiyetlerine işaret etmişlerdir. ŞTS'nin içine nüfuz etmiş olan temel ilke hiçbir şirketin toplumdaki sorunlara karşı gelecek veya ondan kendisini soyutlayacak şekilde davranamayacağı ilkesidir. ŞTS kuramları ayrıca şirketlerin kendilerini dolaylı veya dolaysız olarak etkileyen bir paydaşlar ağının içinde işlediklerini kabul etmektelerdir (Habisch ve Jonker 2005, 7).

Bu düşünürler son 50 yılda, "soyut" bir kavram olan toplumsal sorumluluğun mevcut durumlara uygulanabilmesi için gerekli temeli atmışlardır (Carroll 1999). Bu söz konusu kavramın yıllar boyunca değişen çağrışımına ve onun genel tanımı üzerinde uzlaşmazlığın olması durumlarına karşılık gerçekleşmiştir (Henderson 2001; Frankental 2001). Kavramın tüm tanımları şirketlerin toplumun ekonomik-üstü ihtiyaç ve hedeflerine odaklanmaları, sadece sermaye sahiplerinin değil tüm paydaşların çok çeşitli çıkarlarını umursamaları ve toplumsal fayda, refah, daha yüksek yaşam kalitesi ve çevrenin korunması gibi konulara odaklanmaları gibi bazı genel ifadeleri içermişlerdir. Bu tanımların hemen hepsi günümüzde şirketlerin toplumsal sorumluluğu konusu hakkında çalışan yazarların pekçoğunun çalışmalarına yansımıştır (Carroll 1999; de Bakker ve diğerleri 2005; Habisch ve Jonker 2005; Mohr ve diğerleri 2001).

Bowie (1991) ŞTS'nin uygulanmasında paydaş kavramını Friedman'ın toplumsal sorumluluk algısına dayanan neoliberal görüşe bir alternatif olarak sunmakla yetinmemiş gerektiğini öne sürmektedir. Gerçekten de, şirketlerle paydaşları arasında ahlaki ilişki diye adlandırılan bağı ve ahlaki çoğulluğu kuran yazar (bu paydaşların da aktif işbirliğini gerektiren karşılıklı ilişkidir) sosyal ekonomistlere oldukça yakın bir duruş

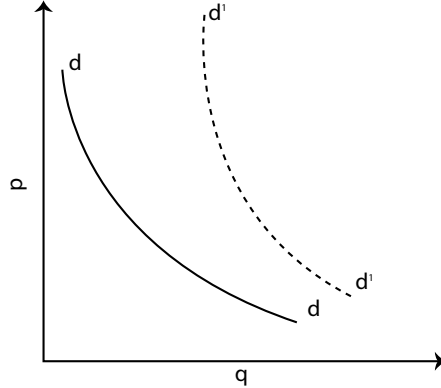
Toplumsal sorumluluğun uygulanması: Farklılaştırmadan standardizasyona

sergilemektedir. Ona göre egemen neoliberal bakış açısından anlaşıldığı haliyle paydaş kuramı toplumsal sorumluluğa alternatif bir kuram sunmamakta, onun yerine aydınlanmış bir Friedmancıyı aydınlanmamış bir başkasından ayırt etmeye yaramaktadır (Bowie 1991, 56). O şöyle bir ilginç soru sorar (Bowie 1991, 60): Kar bir şirketin en önde gelen amacı mıdır, yoksa üçüncü sektörde olduğu gibi (Nyssens 1997) istihdam yaratma ve tüketicilere en iyi ürünleri sunma gibi diğer amaçları gerçekleştirmesinin sonrasında ulaştığı bir sonuç mudur? Bowie'ye göre, kar hakkında bu şekilde düşünmek aslında paydaş kuramının bir özeti, ancak (Amerikan) şirketleri Bowie'nin paydaş kuramını (1991, 60) kullanırken bile "neoliberal" bir şekilde düşünmektedirler.

Büyük şirketlerin halk baskısına verdikleri yanıt toplumsal sorumluluğun uygulamada neoliberal bir bakışla düşünüldüğünün –yani ancak bireysel bir çıkar veya bir iş fırsatına dönüştürülebildiği durumlarda anlamlı olan bir kavram olarak görüldüğünün- açık bir göstergesidir (Drucker 1984, 59). Büyük şirketlerin pekçoğu ve Cummins veya Patagonia gibi zaten toplumsal sorumlulukla hareket etmekte olan şirketler toplumsal sorumluluklarını bir iş fırsatına veya rekabet avantajına çevirmiş şirketlerdir (Drucker 1984).

Bowie (1991) gerçekten de şirketlerin uzun vadeli karlarını koruyan bu yaklaşımı *aydınlanmış Friedmancılık* olarak karakterize edebilir. McWilliams ve Siegel (2001, 118) de ahlaki davranışın paydaşlarla uzun soluklu ilişkileri inşa edecek ve karların uzun vadede de devamına katkı yapacak bir rekabet avantajı olduğunu düşünmektedirler.

Tamamıyla neoliberal ve fırsatçı bir bakış açısı olan "rekabet avantajı" düşüncesi ahlaklı ve sorumlu davranmanın şirketler için önemini daha iyi bir şöret ve daha tatmin olmuş müşteriler yaratma olarak görür. Böylece tüketiciler mal ve hizmetler için ekstra bir ücret ödeyecekleri için toplumsal sorumluluğun şirketler için marka gibi bir varlık olduğu düşünülebilir (Lah, 2000). Eğer bir şirket karını maksimize etmek için toplumsal sorumluluğa "yatırım yapmak" isterse, bu tip bir yatırım "farklılaşmanın bir mekanizması" olarak değerlendirilebilir (McWilliams ve Siegel 2001, 119). Bu şekilde bir şirket ya toplumsal olarak sorumlu değerlerinin çabalarına ya da üretim sürecindeki toplumsal olarak sorumlu kaynaklara bağlı olarak belli bir toplumsal sorumluluk seviyesini tesis edebilir (McWilliams ve Siegel, 2001). Yazarlar bir yandan hissedarların çeşitli çıkarlarını tatmin eden, öte yandan ürün farklılaştırması yoluyla talebi artıran toplumsal sorumluluğun şirketler için son derece cazip bir seçenek olduğuna inanmaktadır (McWilliams ve Siegel 2001, 119). Bir şirket için piyasasının bir kısmının değişimi, yani toplumsal sorumluluğa yatırım yapmanın sonucunda artabilecek olan talep ve azalabilecek olan fiyat esnekliği –ki müşterilerin artan sadakati ve ürün için daha fazla para harcamaya rızası demektir- Şekil 2'de talep eğrisinin sağa kaymasıyla gösterilmiştir.

Şekil 2. ŞTS'nun sonucu olarak talep eğrisinin kayışı

Sosyal ekonominin lenslerinden bakıldığında, böyle bir durum ekonominin geneli için olumlu bir gelişmedir. Ekonomideki şirketlerin hepsi veya büyük bir çoğunluğu toplumsal sorumluluk standartlarını benimsedikleri zaman daha iyi bir çevre, yerel kalkınma ve temel insan haklarına erişim gibi arzu edilen sonuçlar gerçekleşir (Cragg 2001). Kar amaçlı özel sektör, dış gruplar ve hatta devlet arasındaki mevcut çatışmaları sona erdirecek olan bir “kamu işbirliği”ne bu şekilde ulaşılabilir. Bu ayrıca toplumun çıkarına da hizmet eder (McClintock 1999). Sonuç olarak, yonca yaprağının dördüncü yaprağı olan şirketler toplumsal adaleti artırmak üzere yürütülen hareketin ayrılmaz bir parçası olurlar.

Sonuç

Çağdaş küresel toplum yeni anlamlar ve aktivitelerin yaratılmasını şart koşan yeni ortamlarla çevrilidir. Bu çalışmada biz ticari veya kar-amaçlı ekonomi olarak adlandırılan sektörün sosyal ekonomi kavramına entegre edilemeyecek olan bir zıt kutup olması gerektiğini ileri sürdük. Bununla birlikte şirketlerin sosyal öğelerinin evrim geçirerek ilerlemesi için şirketlerle toplum arasındaki ilişkinin genel olarak anlaşılması gerekmektedir. Toplumsal sorumluluk eksikliği sorununun çözümü toplumdaki tüm katılımcıların -özellikle de mevcut ekonomik sistemin itici gücü olan kar amaçlı sektörün- eşzamanlı işbirliği ile uygulanabilecek olan yeni bir sosyal ekonomi modelidir. Son zamanlarda, sosyal ekonominin katılımcılarının gerçekten de sosyal ekonomi içindeki rollerini -toplumsal

Bu yaklaşım Body Shop ve Ben & Jerry's gibi varlığını toplumsal sorumlu davranışlara dayandırarak ve geleneksel hareket etmeyerek kendilerini rakiplerinden ayıran şirketler tarafından başarıyla uygulanmaktadır (Bryan ve diğerleri 1998a). Gelişmekte olan ülkelerde çocuk işçi istismarıyla ilgili büyük skandallara adı karışan kimi büyük firmalar da isimlerini yeniden temize çıkarabilmek için aynı yolu seçmişlerdir (Klein 2001). Başka ülkeler de onların açtığı yoldan ilerlemektelerdir. Öte yandan bu tip rekabet, yani toplumsal sorumluluğun bir farklılaşma aracı olarak kullanılması, piyasanın işleyişindeki bir olası sorunu ifade etmemektedir. Bir piyasa

olarak sorumlu davranış anlayışının ortaya çıkmasından bu yana hiç olmadığı kadar- daha aktif bir şekilde yerine getirdikleri görülmektedir.

Pekçok şirket tüketicilerin baskılarını ve piyasanın risklerini sürekli hissetmesine rağmen, onlara karşılık ne yapmaları gerektiğinden pek emin değillerdir. Porter ve Kramer (2006) tarafından öne sürüldüğü üzere, bugüne kadarki değişikliklerin pekçoğu kapsamlı değişimler değil, parlak kağıtlara basılan ŞTS raporları, reklam kampanyaları ve tekil davranışlar gibi kozmetik değişikliklerdir. Onlar bu sorunu ve şirketlerin davranışlarını genellikle iş ve toplum arasındaki bağımlılık yerine çekişmelere odaklamaları sorununu bertaraf etmek için ŞTS'nin stratejik bir yaklaşımla her iki tarafın faydayı paylaşması ilkesine doğru yeniden algılatılmasını önerirler (Porter ve Kramer 2006).

Her ne kadar toplumsal sorumluluk çoğunlukla büyük çokuluslu şirketler tarafından “tanıtılıyor” olsa da, bu kavram Avrupa Birliği'nin kalkınma anlayışının dikkat çekici bir bölümü olan küçük şirketler tarafından da benimsenmektedirler. Dolayısıyla, küresel pazarda çalışan her ölçekteki şirketin “toplumsal sorumlulukla hareket eden rakiplerinin elde ettiği rekabet avantajının” farkında olması gerekmektedir. Kendi stratejik hedefine ulaşmaya çalışan Avrupa Birliği rekabeti işbirliğiyle entegre ederek en rekabetçi ekonomi olmak ve daha büyük ve iyi istihdam fırsatları yaratan ve toplumsal uyumu artıran bir ekonomik büyümeyi sağlamak için KOBİlere talimatlar vermektedir. Bu “dönüştürücü” bir siyasi tonla yeniden tanımlanan anlamlardan yeni bir gerçeklik yaratma çabasının bir başka örneğidir.

Kaynakça

- Arruda, Marcos. 1999. A socioeconomy of solidarity and the nation-state. PACS (Institute of Alternative Policies for the Southern Cone). ecosol.socioeco.org/documents/67State.htm (erişim tarihi 28 Şubat 2009).
- Barber, Benjamin. 2001. Note complémentaire apre's le 11 septembre 2001: la terreur comme produit de l'anarchie globale. *Gouvernance et de'mocratie* içinde, 56-9. Ljubljana, Slovenia: Les rencontres de Bled.
- Blumer, Herbert. 1969. *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Bowie, Norman. 1991. New directions in corporate social responsibility. *Business Horizons* 34(4), 56-65.
- Bryan, Dennis, Christopher P. Neck ve Michael Goldsby. 1998a. Body shop international: an exploration of corporate social responsibility. *Management Decision* 36(10), 649-53.
- Bryan, Dennis, Christopher P. Neck ve Michael Goldsby. 1998b. The scoop on Ben & Jerry's Inc.: an examination of corporate social responsibility. *Journal of Managerial Psychology* 13(5/6), 387-93.
- Bye, Raymond T. 1944. Some criteria of social economy. *The American Economic Review* 34(1), 1-8.
- Carroll, Archie B. 1999. Corporate social responsibility: Evolution of a definitional construct. *Business & Society* 38(3), 268-95.
- Cook, Deborah. 2001. Critical perspective on solidarity. *Rethinking Marxism* 13(2), 92-108.
- Cragg, Wesley. 2001. Prosperity and business ethics – the case for corporate social responsibility in the Americas. FOCAL–Canadian Foundation for the Americas. www.focal.ca (erişim tarihi 28 Şubat 2009).

- De Bakker, Frank G. A., Peter Groenewegen ve Frank den Hond. 2005. A bibliometric analysis of 30 years of research and theory on corporate social responsibility and corporate social performance. *Business & Society* 44(3), 283-317.
- Drucker, Peter F. 1984. The new meaning of corporate social responsibility. *California Management Review* 26(2), 53-63.
- Fehr, Ernst ve Urst Fischbacher. 2002. Why social preferences matter: The impact of non-selfish motives on competition, cooperation and incentives. *The Economic Journal* 112, 1-33.
- Fontan, Jean-Marc ve Eric Shragge. 1997. The social economy: growing from the margins or growth for the marginalized? *Canadian Dimension* 31(6), 17-18.
- Frankental, Peter. 2001. Corporate social responsibility – a PR invention? *Corporate Communications: An International Journal* 6(1), 18-23.
- Friedman, Milton. 1970. The social responsibility of business is to increase its profits. *The New York Times Magazine*, September 13.
- Habisch, Andre ve Jan Jonker. 2005. Introduction. *Corporate Social Responsibility Across Europe* içinde, der. Andre Habisch, Jan Jonker, Martina Wegner ve Rene Schmidpeter, 110. Berlin: Springer.
- Henderson, David. 2001. The case against ‘corporate social responsibility’. *Policy* 17(2), 28-33.
- Klein, Naomi. 2001. *No Logo*. Londra: Flamingo.
- Lah, Marko. 2000. Premoz`enjski in prepri`evalni uc`inki blagovne znamke. *Javnost* 7(ek), 153, 62.
- Lutz, Mark A. 1999. *Economics for the Common Good: Two Centuries of Social Economic Thought in the Humanistic Tradition*. Londra: Routledge.
- Lutz, Mark A. 2000. On the connecting of socio-economics with communitarianism. *Journal of Socio-Economics* 29, 341-7.
- McClintock, Brent. 1999. The multinational corporation and social justice: experiments in supranational governance. *Review of Social Economy* 58(4), 507-22.
- McMurtry, J.J. 2004. Social economy as political practice. *International Journal of Social Economics* 31(9), 868-78.
- McWilliams, Abigail ve Donald Siegel. 2001. Corporate social responsibility: a theory of the firm perspective. *Academy of Management Review* 26(1), 117-27.
- Martinez, Elizabeth ve Arnoldo Garcia. 2000. What is neo-liberalism? Global exchange. <http://www.globalexchange.org/resources/econ101/neoliberalismdefined> (erişim tarihi 18 Şubat 2009).
- Mohr, Lois A., Deborah J. Webb ve Katherine E. Harris. 2001. Do consumers expect companies to be socially responsible? The impact of corporate social responsibility on buying behavior. *The Journal of Consumer Affairs* 35(1), 45-72.
- Nitsch, Thomas O. 2000. Full-fledged and forthright social economists under-acclaimed. *International Journal of Social Economics* 27(7/8/9/10), 739-67.
- Nyssens, Marthe. 1997. Popular economy in the south, third sector in the north: are they germinating economy of solidarity? *Annals of Public and Cooperative Economics* 68(2), 171-200.
- O’Boyle, Edward J. 1994. Homo socio-economicus: foundational to social economics and the social economy. *Review of Social Economy* 53(4), 286-313
- O’Boyle, Edward J. 1999. The nature of social economics: a personal commentary”, *International Journal of Social Economics* 26(1/2/3), 46-57.
- Passet, R. 2001. Les ressorts et les perversions de la mondialisation ultralibérale. *Gouvernance et de démocratie* içinde, 25-32. Ljubljana, Slovenya: Les rencontres de Bled.

- Porter, Michael E. ve Mark R. Kramer. 2006. Strategy and society: the link between competitive advantage and corporate social responsibility. *Harvard Business Review* 84(12), 78-92.
- Pressman, Steven. 2001. The challenge of social economics: a review essay. *Review of Social Economy* 59(1), 109-14.
- Room, G.J. 1999. Social exclusion, solidarity and the challenge of globalization. *International Journal of Social Welfare* 8, 166-74.
- Rugina, Anghel N. 1998. The future belongs to a social economy of human solidarity: a new orientation in theory and practice. *International Journal of Social Economics* 25(5), 855-93.
- Sethi, S. Prakash. 2002. Corporate codes of conduct and the success of globalization. *Ethics & International Affairs* 16(1), 89-107.
- Smith, Adam. 1952. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Encyclopaedia Britannica, Chicago, IL.
- Steger, Manfred B. 2002. *Globalism: The New Market Ideology*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers.
- Thanawala, Kishor. 2001. Is there injustice in the international economy? *International Journal of Social Economics* 28(10/11/12), 852-60.
- Tomas Carpi, Juan A. 1997. The prospects for the social economy in a changing world. *Annals of Public and Cooperative Economics* 68(2), 247-79.
- Viveret, Patrick. 2001. Capitalisme informationnel, politique plane'taire et politique de l'homme. *Gouvernance et de'mocratie* içinde, 39-49. Ljubljana, Slovenya: Les rencontres de Bled.
- Westerdahl, Stig ve Hans Westlund. 1998. Social economy and new jobs. *Annals of Public and Cooperative Economics* 69(2), 193-218.

Ek okumalar

- Coldwell, D.A.L. 2001. Perceptions and expectations of corporate social responsibility: theoretical issues and empirical findings. *South African Journal of Business Management* 32(1), 49-55.